

સમયસાર ગાથા-૩. સર્વ પદાર્થો, જેટલા જગતમાં પદાર્થ અનંત છે. અનંતા આત્માઓ અનંતા રજકણો એ બધા પદાર્થો પોતાના દ્રવ્યમાં અંતર્મગ્ન રહેલ, પોતાના પદાર્થમાં અંતર્મગ્ન, ગુણ ને પર્યાય એ અંતર્મગ્ન દ્રવ્યમાં છે. આહા ! સર્વે પોતાના અનંત ધર્મમાં ટકેલ ! દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ એમાં અંતર્મગ્ન એના ગુણ અને પર્યાય, એના અસ્તિત્વમાં છે, તેને તે ચૂંબે છે. પોતાના ગુણપર્યાયને તે અડે છે, સ્પર્શે છે, ચૂંબે છે, તો પણ જેઓ પરસ્પર એક બીજાને સ્પર્શ કરતાં નથી. આહાહાહા ! પદાર્થનું સ્વરૂપ, એ પોતામાં અનંત ગુણની પર્યાયને ભલે અડે કેમકે પોતાનું અસ્તિત્વ છે, પણ બીજા પદાર્થના અસ્તિત્વના દ્રવ્યગુણ પર્યાયને, દ્રવ્યગુણને તો અડે નહિં, એ તો ધ્રુવ છે. પણ બીજા પદાર્થની પર્યાય છે એને એ પદાર્થની પર્યાય (અડતી નથી.) પોતાના દ્રવ્ય ગુણ (ને) તો ભલે ન અડે પણ પોતાની પર્યાય પણ બીજાની પર્યાયને અડતી નથી. આહાહાહા !

દરેક દ્રવ્યની પર્યાય બીજા દ્રવ્યની પર્યાયની સાથે અડતી નથી. આ શરીરની પર્યાય, અવસ્થા હો, દ્રવ્ય ગુણ તો ધ્રુવ છે, જીવની પર્યાયને, જીવની પર્યાય જ્ઞાનની હો કે રાગ હો એને એ શરીરની પર્યાય અડતી નથી. આહા ! તેમ પોતાની રાગ કે જ્ઞાનની પર્યાય શરીરની પર્યાયને અડતી નથી. આહાહા ! કહો, આ ટોપી છે તે માથાને અડતી નથી એમ કહે છે. ટોપીની જે પર્યાય છે એના દ્રવ્ય ગુણ તો ધ્રુવ છે, હવે એની જે અવસ્થા છે તે આ શરીરની અવસ્થા છે. આ, એને એ અડતી નથી, ને અધર ટોપી પોતાના ગુણ પર્યાયને સ્પર્શીને રહી છે, ત્યાં સુધી તો આવ્યું હતું.

“ અત્યંત નિકટ ” દરેક વસ્તુ કેટલીક અનેક અત્યંત નજીકમાં છે. એક ક્ષેત્રમાં છે. આકાશનું ક્ષેત્ર છે. તેના એક ક્ષેત્રે અત્યંત નિકટ રજકણો છે અનંતા એક પ્રદેશમાં અને એ પ્રદેશમાં અનંતા જીવનાં અનંતા આત્મ પ્રદેશ પણ છે. એક આકાશના પ્રદેશમાં અનંતા જીવના અસંખ્યાતા એક જીવના, એવા અનંતા જીવનાં અનંત પ્રદેશ છે. અને તેમાં અનંત પરમાણુઓ છે. એ એક જગ્યોએ રહેવા છતાં, આહાહા ! એક જગ્યોએ વ્યાપવા “ છતાં તેઓ સદાકાળ

પોતાના સ્વરૂપથી પડતાં નથી ” આહાહા ! એક આકાશના પ્રદેશમાં, અનંતા આત્માના પ્રદેશો અને તે જ પ્રદેશમાં અનંતા પરમાણુ, દરેક પોતપોતાના સ્વરૂપમાં રહે છે. છે ને ?

સદાકાળ પોતાના સ્વરૂપથી પડતા નથી ખસતાં નથી ભલે ! એક જગ્યોએ છે, છતાં પોતાની પર્યાયથી એ ખસતાં નથી. ખસીને પરને અડતાં નથી એક ક્ષેત્રે હોવા છતાં એક ક્ષેત્રે અને તે અત્યંત નિકટ. આહાહા ! પહેલી (શરૂઆતની) ગાથાઓમાં ઘણું ગંભીર ભરી દીધું છે. આહાહા ! જેઓ આહા ! પોતાના સ્વરૂપથી પડતા નથી. “ પરરૂપે નહિ પરિણમવાને લીધે ” એક પ્રદેશમાં અનંતા પરમાણુઓ અને અનંતા જીવના પ્રદેશો એમ રહેવા છતાં, પોતાના સ્વરૂપથી પડતાં નથી અને “ પરરૂપે નહિ પરિણમવાને લીધે અનંત વ્યક્તિતા નાશ પામતી નથી ” પરરૂપે નહિ પરિણમે, પરમાણુ પરમાણુપણે પરિણમે (અને) આત્મા આત્માની પર્યાયપણે પરિણમે એક જ પ્રદેશમાં ભેગાં રહ્યા છતાં એકબીજાને કારણે પરિણમતા નથી, તેથી અનંત વ્યક્તિતા નાશ પામતી નથી. તેથી જેટલી અનંત ચીજો છે તે એકબીજાને સ્પર્શતી નથી પરિણમાવતી નથી પરિણમતી નથી તેથી અનંત વ્યક્તિપણે ટકી રહી છે. આહાહા !

અનંત વ્યક્તિતા નામ પ્રગટતા, જેટલા તત્ત્વો ને દ્રવ્યો છે તેટલા તે, આહાહા ! નાશ પામતી નથી, વ્યક્તિઓ નાશ પામતી નથી જેટલી વ્યક્તિઓ અનંત પોતાના દ્રવ્યગુણ પર્યાયમાં છે એટલા અનંતા દ્રવ્યો, દ્રવ્યગુણ પર્યાયમાં છે, એક જગ્યોએ રહેવા છતાં પણ પોતાની પર્યાયથી ખસીને પડતા નથી, નજીક છે માટે પડી જતાં નથી. આહાહાહા ! એક ક્ષેત્રે શરીર, કર્મ, આત્મા રહેવા છતાં એકબીજા પદાર્થો ખસી જતા નથી, ખસીને એક જગ્યોમાં છે માટે પરમાં (પરપણે) પરિણમતા નથી. આહાહાહા !. આવું જ્ઞાન ઝીણું છે. ત્રીજી ગાથા.

“ માટે જેઓ ટંકોત્કીર્ણ જેવા (શાશ્વત) સ્થિત રહે છે ” શાશ્વત રહે છે. ભલે, એક પ્રદેશમાં એક સાથે અત્યંત નિકટ હોય છતાં પોતે પોતાની પર્યાયથી પડતા નથી. એક જગ્યોએ છે માટે તેમાં પ્રવેશ કરતા નથી એક જગ્યોએ છે માટે તેરૂપે પરિણમતા નથી, માટે અનંત વસ્તુઓ જેટલી છે તેટલી ટકી રહી છે. આહા ! તેથી, છે ને ? જેવા સ્થિત છે ત્યાંને ત્યાં પડ્યા રહ્યાં છે. આહાહા ! ત્રીજી ગાથામાં બહુ તદ્દન (સિદ્ધાંત) દરેક દ્રવ્યની પર્યાય એક પ્રદેશમાં ભેગી રહેવા છતાં એ પર્યાય બીજાને ચૂંબે નહિં અને એ પર્યાય એક જગ્યોએ રહેવા છતાં પરપણે પરિણમે નહિં. આહાહા !

આવું વસ્તુનું સ્વરૂપ જ છે. ભગવાને કંઈ કર્યું નથી, ભગવાને તો જાણ્યું છે. આહાહા ! પદાર્થો પોતપોતાના સ્વભાવે રહે છે. એક જગ્યોએ રહેવા છતાં પડતા નથી અને એકબીજાને અડતાં નથી. આહાહાહા ! અફીણ અને સાકર આમ જીભને અડે છે કે નહિં ? ત્યારે કડવી, ગળી લાગે છે ને ? (અહીં કહે છે) અફીણ અને સાકર જીભને અડતી નથી. આહાહા ! દરેક દ્રવ્ય પોતાની પર્યાયમાં રહેલા છે, ગુણ તો ત્રિકાળ ધ્રુવ છે જ. એ એકબીજાને અડતાં નથી, સ્પર્શતા નથી. ઓહોહોહો ! શરીરની આ ઈન્દ્રિયો, બીજાના શરીરને ઈન્દ્રિયોને અડતી નથી. અને બીજાના શરીરની પર્યાય આ શરીરની પર્યાયને અડતી નથી. આહાહા ! છતાં ભ્રમ શું આ ? મને વિષયમાં સુખ થાય, શરીરને હું સ્પર્શું છું. આહાહા ! હું ઠંડા પાણીને, ઠંડાને અડું છું, જીભ અડે છે, તેથી ઠંડી લાગતાં તૃષ્ણા તૂટી જાય છે, એ એમ છે નહીં. ઠંડુ પાણી ગળાને અડતું નથી, ગળાની

પર્યાય ઠંડા પાણીને અડતી નથી. આહાહાહા ! એક જગ્યોએ રહેવા છતાં પોતાના સ્વરૂપથી ડગતાં નથી, એક જગ્યોએ રહેવા છતાં કોઈ કોઈને અડતાં નથી. આહાહા !

“ અને સમસ્ત વિરૂઢ કાર્ય તથા અવિરૂઢ કાર્યના હેતુપણાથી જેઓ હંમેશા વિશ્વને ઉપકાર કરે છે-ટકાવી રાખે છે ”, શું કહે છે ? દરેક પદાર્થ ચાહે તો સ્વભાવરૂપે પરિણમો (કે વિભાવરૂપે) એ તો વિભાવરૂપે તો પુદ્ગલ અને જીવ બે, છતાં વિભાવરૂપે પરિણમો, સમસ્ત વિરૂઢ કાર્ય તથા અવિરૂઢ કાર્યના હેતુપણાથી જેઓ હંમેશા વિશ્વને એટલે વિશ્વ જે અનંત પદાર્થરૂપે છે, એ રીતે અનંત પદાર્થરૂપે ટકી રહ્યા છે. આહા ! એકબીજાના કાર્યને કરતું નથી અને પોતાનું વિરૂઢ અવિરૂઢ કાર્ય પોતાનું પોતામાં છે. તેથી તે વિશ્વના અનંત પદાર્થો જે રીતે છે ભિન્ન, તે રીતે ટકી રહ્યા છે. આહાહા ! બહુ ગાથા સારી છે આ ત્રીજી. ઓહોહો !

કાર્ય છે શબ્દ ને એટલે જરી, નહિ તો ધવલમાં પાઠ છે, ધવલમાં, ગુણ અને પર્યાયથી ગુણ કથંચિત્ ભિન્ન છે. માટે પર્યાયથી ગુણ વિરૂઢ છે. સમજાણું કાંઈ ? ધવલમાં છે પાઠ, જે વિરૂઢ છે, વિરૂઢના બે પ્રકાર એક અપેક્ષાએ, એક તો ઉત્પાદ્યય છે એ વિરૂઢ છે અને ગુણ છે તે અવિરૂઢ છે. કેમકે ઉત્પાદ્યય, ઉત્પાદ્યય એમ બે પ્રકાર થયાને ? ઉપજે ને વ્યય ઉપજે વ્યય એટલે વિરૂઢ છે. અને વસ્તુ છે એના ગુણ છે એ અવિરૂઢ છે એમાં ઉત્પાદ્યય નથી એકરૂપ છે. બીજી રીતે, ઉપજે ને વ્યય જે છે પર્યાય એનાથી ગુણ કથંચિત્ ભિન્ન છે, તેથી પર્યાયથી ગુણ વિરૂઢ છે. સમજાણું કાંઈ ?

પર્યાય, દરેક દ્રવ્યની જે છે તે ઉત્પાદ્યયવાળી એક સમયમાં બે (પ્રકારે) છે. ભાવ અભાવ, ઉત્પાદ્ તે ભાવ છે, અને વ્યય તે અભાવ છે. અને ગુણ તે ભાવ સ્વરૂપ, તે એકરૂપ, એથી પર્યાયથી ગુણ કથંચિત્ ભિન્ન છે કારણ કે (પર્યાય) ભાવ અભાવ સ્વરૂપ છે, આ (ગુણ) ભાવ સ્વરૂપ છે. કથંચિત્ ભિન્ન છે માટે પર્યાયથી ગુણ વિરૂઢ છે. સમજાણું કાંઈ ? અંદરમાં ને અંદરમાં હવે, અને ગુણ છે તે ધ્રુવથી અભિન્ન છે, માટે તે અવિરૂઢ છે. ‘ ઉત્પાદ્ વ્યય ધ્રુવ યુક્તં સત્ ’, ઉત્પાદ્-વ્યયની પર્યાય એ ગુણ (થી) ભિન્ન છે કથંચિત્ કેમકે આ ઉપજે વિણશે છે ને ગુણ એકરૂપ રહે છે. કથંચિત્ ભિન્ન માટે વિરૂઢ છે. પર્યાયથી ગુણ વિરૂઢ છે, અહીંતો કાર્ય છે વિરૂઢ અવિરૂઢ અને ગુણ એ કાંઈ કાર્ય નથી. પણ પર્યાયના કાર્યથી તે તે દ્રવ્યના પર્યાયના કાર્યથી તે તે ગુણ, ઉત્પાદ્ વ્યય સ્વરૂપે નથી સામે, માટે વિરૂઢ છે અને પોતે પોતાના ગુણથી ધ્રુવથી, ઉત્પાદ્-વ્યયથી ગુણ કથંચિત્ વિરૂઢ છે. અને ગુણ ધ્રુવથી અવિરૂઢ છે, ઉત્પાદ્ વ્યય અને ધ્રુવ ત્રણ શબ્દ છે ને ત્રણ ! ઉત્પાદ્ વ્યયથી ગુણ કથંચિત્ વિરૂઢ છે અને ગુણ ધ્રુવથી અવિરૂઢ છે, આવું સ્વરૂપ !

ઓહોહો ! ત્રીજી ગાથામાં કેટલું સમાડ્યું છે જુઓ ! અમૃતચંદ્રાચાર્ય ! જંગલમાં વસનારા ! આનંદમાં (લીન). આહાહા ! વિકલ્પ જરી આવ્યો, બહાર આવી ગયા, પણ જેની રચનામાં નિમિત્તપણું છે તો રચના ટીકાની પરમાણુની છે, કારણ કે પરમાણુની પર્યાય એને એનો વિકલ્પ તો જ્ઞાન પર્યાયને અડતો નથી. ટીકાના જે રજકણો છે આ અક્ષરો, એ અક્ષરોને અમૃતચંદ્રાચાર્યનો વિકલ્પ કે ગુણની પર્યાય (સ્પર્શતા નથી). આહાહા !

હું શરૂઆત કરીશ એમ કહ્યું ને અમૃતચંદ્રાચાર્ય, સમજાવવું (છે ને). આહાહા ! ભાવગુણથી

શરૂઆત કરીશ, છતાં તે ગુણની શરૂઆતમાં જે જ્ઞાન ભરેલું છે પર્યાયમાં, તે આ ટીકાના અક્ષરને અડતું નથી. અને ટીકાના અક્ષરની પર્યાય (ને) અમને વિકલ્પ આવ્યો એ પણ અડતો નથી. તો અડયા વિના કેમ રચે ? આહાહા ! છતાં એમ કહે કે એવા ટીકાના કાળમાં- ટીકાથી મને વિશુદ્ધિ થજો. અનાદિનો કલુષિત ભાવ મને છે હજી, હું મુનિ છું. છકે ગુણસ્થાને લખવા કાળે છું, છતાં તે પ્રમત્ત અપ્રમત્ત દશા તે હું નથી, એવી મારી દૈજિમાં, દ્રવ્ય (આત્મદ્રવ્ય) તરવરે છે. આહાહા !

છતાંયે એ ટીકાના કાળમાં મારો જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ કે વિકલ્પ તેને અડતો નથી. અને ટીકાની પર્યાય પરમાણુથી થાય છે. આહાહા ! મોટો ફેરફાર, આહા ! વિરૂઢ્ઢ કાર્ય, પર્યાય, સ્વાભાવિક કે વિભાવિક, અવિરૂઢ્ઢ કાર્ય સ્વાભાવિક, એવા હેતુપણાથી સ્વાભાવિક અને વિભાવિક કાર્યના કારણે દરેક દ્રવ્ય પોત પોતાના વિભાવિક અને સ્વાભાવિક કાર્યના કારણે જેઓ હંમેશા વિશ્વનો ઉપકાર કરે છે, ' વિશ્વ ' એટલે અનંતપણે જે ચીજ છે એ અનંતપણે જ ટકી રહે છે એમાં અનંતમાં કોઈ ઓછું વતું થતું નથી. કેમકે અનંત જે છે એ, કોઈ દ્રવ્યની પર્યાય કોઈ દ્રવ્યને, ભલે વિભાવરૂપી કાર્ય થાય, આહાહા ! છતાં પર પદાર્થને કારણે એ નથી, પરપદાર્થને તે પર્યાય અડતી નથી અને પર પદાર્થનો પર્યાય એ, વિકલ્પને અડતો નથી, વિરૂઢ્ઢ કાર્ય જે વિભાવ. વિકલ્પ જે આવ્યો છે, એ વિભાવ છે. આહાહા ! એ વિભાવને કર્મનો ઉદયનો પર્યાય અડતો નથી, તેમ ટીકાની પર્યાય એને અડતી નથી. આહાહાહા ! આવું સ્વરૂપ છે.

તેમ એ વિરૂઢ્ઢ કાર્ય (હોવા છતાં) પણ, છતાં જેટલું અસ્તિત્વ છે તે રીતે જ તે દ્રવ્ય છે, અને તેથી અનંતા દ્રવ્યો, જે રીતે અનંત વ્યક્તિપણે ભિન્ન છે. તે આખું વિશ્વપણું જે રીતે છે, તે રીતે ટકી રહ્યું છે. આહાહા ! વિશ્વ નામ અનંત પદાર્થોનું જે સ્વરૂપ, (છે) એમાં એક પદાર્થની પર્યાય બીજા પદાર્થને જો અડે ને કરે તો અનંતપણું જેટલું વિશ્વમાં દ્રવ્યોનું છે તેટલું અનંતપણું રહેતું નથી. આહાહાહા ! આવો ઉપદેશ દીધો.

એ અનંતપણું ! વિશ્વ એટલે અનંત, અનંત તત્ત્વો ને દ્રવ્યો જેટલાં અને જે પ્રમાણે છે, ભલે તે વિરૂઢ્ઢ ને અવિરૂઢ્ઢપણે પરિણમે, સ્વભાવ કે વિભાવપણે. પણ તે તે પોતાની પર્યાયમાં છે. આહાહા ! એક ક્ષેત્રે રહેલો કર્મોદય છે તેને પણ વિકાર અડતો નથી, અને કર્મનો જે ઉદય છે એ વિકલ્પને અડતો નથી. એથી અનંત વ્યક્તિપણું વિશ્વનું, અનંતી વ્યક્તિઓ જેટલા તત્ત્વો છે, તે રીતે રહ્યાં છે. એમાં એક (પણ) તત્ત્વનું કાંઈ ઓછાપણું કે અધિકપણું કાંઈ થાતું નથી. આહાહા ! આ તો સર્વજ્ઞ ભગવાનનું જ્ઞાન છે, આ તો ઝીણી વાત છે ભાઈ ! !

(દિવ્યજ્ઞાન) દિવ્ય જ્ઞાન પ્રવચન છે. પ્ર-વચનો, દિવ્ય વચનો. ઓહોહો ! સંતોએ પણ કામ કર્યું છે ને ! નિમિત્તપણાથી કહેવાય છે, પણ એમનો ક્ષયોપશમ એ વખતનો, આહાહા ! હું પરિભાષણ શરૂ કરું છું કહે છે. એ પોતે એ પણામાં આવી ગયા છે ને ! પૂરું એને કારણે થાશે. ટીકા, પૂરણ થવાના રજકણોની પર્યાયથી એને કારણે થાશે. આહાહા ! મારા ક્ષયોપશમના જ્ઞાનથી એ ટીકાની પર્યાય થશે, ઉઘાડ બહુ છે આવો, માટે ટીકામાં આવી પરમાણુઓની પર્યાય થશે એમ નથી. કારણ કે એક બીજાના દ્રવ્યના કાર્ય કારણને ભેળસેળ થતું નથી. આહાહા ! તેથી વિશ્વ નામ અનંત પદાર્થો જેટલા જેટલી સંખ્યામાં છે એમ ને એમ વિશ્વ છે અનાદિ. આહાહાહા !

બીજું દ્રવ્ય એને હીણું કરી દે, આહાહા ! તો દરેક તત્ત્વની પૂરણતા રહેતી નથી. આહાહા !

એક સમયની પર્યાય પણ વિકારી, પરને લઈને થાય તો તેનો ગુણ જે ત્રિકાળી પર્યાયનો પિંડ તે ગુણ સિદ્ધ થતો નથી, તો ગુણ રહેશે નહીં અને એવા અનંતા ગુણોનું એકરૂપ દ્રવ્ય, તે દ્રવ્ય પણ રહેશે નહીં. (જો) પરને લઈને થાય. આહાહા ! ગજબ વાત છે ને ! ટીકા મારાથી થાય અને કર્મનું બંધન મારાથી થાય અને કર્મનો ઉદય મને રાગ કરાવે, એક સમયે એક ક્ષેત્રાવગાહે હોવા છતાં, એમ બને તો અનંત અનંત વિશ્વ છે, વિશ્વ એટલે અનંત પદાર્થનો સમૂહ છે, એ રીતે અનંત નહિં રહે. આહાહાહા ! ન્યાય સમજાય છે ? આહાહા ! ત્રીજી ગાથામાં.....

હંમેશા- ત્રણે કાળે વિરૂદ્ધ અવિરૂદ્ધ કાર્યના હેતુપણાથી વિશ્વને વિશ્વપણું અનંતપણું છે તેમ અનંતપણું રહેશે; એને ટકાવી રાખે છે એમ જેવું અનંતપણું છે, જેટલી સંખ્યાએ અનંતપણું છે, એ અનંતા નિગોદના જીવ વિભાવપણે ભલે પરિણમે, પણ એના વિભાવ પરિણમન આ એક, આહાહા ! એક રાઈ જેટલો કટકો લસણનો કે ડુંગળીનો એમાં તો અસંખ્ય શરીર અને એક શરીરમાં અનંતા જીવ, એક જીવ બીજા જીવને અડતો નથી. એ વખતે અનંતા કાર્મણ શરીર, અનંતા જીવની સાથે છે છતાં એ કાર્મણ શરીર જીવને અડતું નથી-આહાહાહા ! એક ક્ષેત્રાવગાહ આવી ગયું ને ! આહાહા !

લસણ ડુંગળી, મૂળાનો કંદ ધોળો એની એક કટકીમાં અસંખ્ય શરીર, એક શરીર બીજા શરીરને અડે નહિં. એક શરીરમાં અનંતા જીવ એક જીવ બીજાને અડે નહિં એ જ વખતે અનંતા જીવની સાથે, દરેકને કાર્મણ અને તૈજસ શરીર અનંત રજકણનો પિંડ (છે) આહાહા ! તે પણ આત્માનું વિરૂદ્ધ કાર્ય જે વિભાવ કાર્ય, એ પોતાથી થયેલું છે. એ કર્મને કારણે વિરૂદ્ધ કાર્ય થયું નથી. આહાહા ! તેથી જેટલી અનંતની મર્યાદાએ સંખ્યા છે, તેટલી એમ ને એમ અનાદિ ટકી રહી છે. આહાહા !

સિદ્ધપણે ભલે થાય પણ એ તો પોતાની પર્યાયથી જ થઈ છે, એને પરને લઈને થઈ છે (સિદ્ધ પર્યાય) આહાહા ! કર્મના અભાવને લઈને કેવળજ્ઞાન થયું છે, એમ નથી. આહાહાહા ! અને અનંતા સિદ્ધ થયા માટે અનંત દ્રવ્યની જેટલી સંખ્યા છે, એમાં ઓછપ આવી ગઈ, એમ નથી. આહાહા ! ગજબ છે ને આવી વાત ક્યાં છે !? આહા ! એક રાઈના કટકામાં અનંતા આત્માઓ એટલામાં, દરેક જીવનો શ્વાસ એક, છતાં તે જીવ બીજા(ના) શ્વાસને અડતું નથી, અને એ જીવ અનંત જીવનો એક શ્વાસ છતાં એક જીવ બીજા જીવને અડતું નથી. આહાહાહા !

આ રીતે જેટલી સંખ્યામાં જેટલા દ્રવ્યો (છે.) વિશ્વ એટલે અનંતપણે છે, એ પણે ટકાવી રાખ્યું છે, ઉપકાર કર્યો એટલે વિશ્વમાં ઓછાવત્તાપણું થતું નથી. નહિંતર વિશ્વનો ઉપકાર કર્યો ન કહેવાય. ઉપકાર એટલે જેટલા અનંતા છે એટલામાં ફેરફાર થઈ જાય, તો ઉપકાર એટલે જેટલું છે તેટલું ન રહે. આહાહા ! એટલે અનંતનો ઉપકાર ન કર્યો-જેટલા છે એટલા પ્રમાણે રહ્યા નહિં-આહાહા ! ગજબ વાત કરે છે ને ! આવું જૈન ધર્મમાં, આવી વાત છે, એ સાંભળવા મળે નહિં, હૈં ? અને દયા પાળો ને વ્રત કરો ને સામાયિક, પોષા ને પડિકમણા કરો થઈ રહ્યું જાવ. આહાહા ! અરે પ્રભુ ! પણ તને હજી અનંતની, સમય સમયની, વિશ્વ જેટલું છે એટલી સંખ્યાએ છે, તેટલી સંખ્યાએ પોતાથી તે ટકીને વિશ્વને એટલે અનંત છે તેને ટકાવી રાખ્યું એટલે એટલો

ઉપકાર કર્યો એમ, એમાં કાંઈ ફેરફાર થયો નથી. આહાહાહા ! (પરસ્પર જીવો ને જીવવા દો) એ બધી નિમિત્તની વાતો. એ બધા નાખે છે ને ? લોકમાં હેઠે નાખે છે. કોણ કોનો ઉપગ્રહ કરે ભાઈ ! આહાહા ! અહીં તો કહ્યું ને વિરૂઢ્ધ ભાવ હો કે અવિરૂઢ્ધભાવ હો, એ પોતાનું પોતાના અસ્તિત્વમાં પોતાથી થયેલું છે, એને બીજાનું અડયોય નથી અને બીજાને લઈને થાય તો આ પર્યાય ઓછી કહેવાય, એની ન થઈ પૂરી અને એ પૂરી ન થઈ એટલે એ દ્રવ્ય પૂરું ન થયું. આહાહા !

એક સમયમાં વિકારની પર્યાય પણ જો પરથી થાય એમ કહો તો એ પર્યાયમાં ઊણપ થઈ ગઈ. એ દ્રવ્યની પર્યાય ન રહી, અને ન રહી તો એ પર્યાયનો પિંડ છે તે ગુણ તે ગુણેય પૂરો ન રહ્યો અને અનંત ગુણનો પિંડ દ્રવ્ય તે દ્રવ્યેય પૂરું ન રહ્યું. દેવીલાલજી ? આહાહા ! આવી વાત છે. આહાહા ! આવું બહાર ન ચાલે, એકદમ સમજે નહિ ને ? આહાહા ! ઓહોહો !

ભલે (જીવ) ગૃહિત મિથ્યાત્વપણે પરિણમે, અનંત જીવ એક પ્રદેશમાં ભેગાં રહ્યાં હોય અને મિથ્યાત્વપણે પરિણમે, નિગોદનું ગૃહિત મિથ્યાત્વ તો અહીંનો કોઈ ગયો હોય ને એની અપેક્ષાએ છે. બાકી તો અગૃહિત મિથ્યાત્વ છે. અહીંના ગયા હોય ને નવા એને આવું હોય છે એમ છે શાસ્ત્રમાં. ગૃહિત મિથ્યાત્વ, છતાં એ પર્યાયનું કાર્ય જે છે, તે તે દ્રવ્યની પોતાની અસ્તિત્વતા બતાવે છે, ને એ રીતે અસ્તિત્વ જેટલાં તત્ત્વો છે એ ભિન્ન ભિન્ન વિશ્વને એટલે અનંત છે તેને તે રીતે ઉપકાર કરે છે. એટલે અનંતમાં ઓછાપણું થાતું નથી, અનંતમાં અધિકપણું થતું નથી, એ જ વિશ્વનો ઉપકાર એટલે એ રીતે વિશ્વ ટકી રહ્યું છે. આહાહાહા ! આવો ઉપદેશ હવે આમાં પાળવું શું, કરવું શું પણ આમાં ? આહાહા !

એ સાટુ તો વાત કરે છે. વિરૂઢ્ધ ભાવ છે એ જીવમાં બંધભાવ, એ નિંદે છે, એ વિરૂઢ્ધ છે, એકપણામાં છે એનો ભાવ વિરૂઢ્ધ, છે એના અસ્તિત્વમાં અને તેથી તેનું અનંતપણું, જેટલા છે અનંત વિરૂઢ્ધ ભાવવાળા તેથી તે રીતે અનંતપણે ટકી રહ્યા છે, પણ એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે ત્રિકાળી, એમાં વિરૂઢ્ધભાવ જે બંધ ભાવ રાગ, એ બંધભાવ વિસંવાદ ખડો કરે છે, દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે, એમ કહે છે. આહાહા ! જો કે દુઃખ ઉત્પન્ન છે એ તો એની પર્યાયનું કાર્ય છે, પણ હવે અહીં તો દ્રવ્ય સ્વભાવ બતાવવા. આહાહા ! આહાહાહા !

એનો પર્યાયભાવ એ તો સિદ્ધ કરીને બતાવ્યું છે અનંત-અનંત એ રીતે, પણ આ આત્માને અંદર બંધ ભાવ એ નિમિત્તના સંબંધે ઊભો થયેલો છે, એ એનો વિભાવભાવ છે, એ બંધ ભાવ છે, વસ્તુ અબંધસ્વરૂપે છે. આહાહા ! એ બંધ ભાવથી ભલે વિશ્વને વિશ્વપણું જેટલું છે અનંત, એવા અનંતાપણે ભલે રહે, પણ આ એકપણાને બંધપણું એ વિપરીત છે, વિસંવાદ ખડો કરે છે. દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. આહાહાહા ! જો કે પહેલું તો સિદ્ધ કર્યું કે ભલે દુઃખ કાર્ય હોય પણ એ છે પોતાથી એને પરને લઈને કાંઈ છે (એમ નથી) એ રીતે જ અનંત ટકી રહ્યા છે. પણ હવે અહીંયા એકને જે બંધનો સંબંધ કહેવો, આહાહા ! ત્રિકાળી આનંદના નાથને એક ક્ષણના રાગનો, આહાહા ! પ્રભુ અબંધ સ્વભાવી પરમાત્મા એને એક ક્ષણનો રાગનો સંબંધ, બંધનો ભાવ એને છે એમ કહેવું, જાણવું એ વિસંવાદ છે, વિસંવાદ છે, વિપરીત ભાવ છે, વિપરીત કથન છે વિપરીત ભાવ નામ દુઃખરૂપ ભાવ છે. આહાહા !

કારણ કે જીવ અને પુદ્ગલ બેમાં જ એવા વિભાવભાવ છે. છતાં વિભાવભાવ થયો છે

એનાથી, એ પોતાનો તે કાળે થવાનો છે, અને તેથી તે દ્રવ્યની પૂર્ણતા ત્યારે સિદ્ધ થાય છે, એ વિભાવ પરને લઈને થયો હોય તો દ્રવ્યની પૂર્ણતા અસ્તિત્વની સિદ્ધ થતી નથી.

પણ અહીંયા હવે એ ઉપરાંત આગળ લઈ જવી છે વાત. આહાહા ! “ આ પ્રમાણે સર્વ પદાર્થોનું ભિન્ન ભિન્ન એકપણું સિદ્ધ થવાથી ” “ સર્વ પદાર્થોનું જુદા જુદાપણું એકપણું સિદ્ધ થવાથી, ઓહોહોહો ! જીવ નામના સમયને બંધ ભાવથી જ વિસંવાદની આપત્તિ આવે છે ” આહાહા !

ન્યાં લઈ ગયા હવે ! કેમ કે વસ્તુ પોતે અબંધ સ્વરૂપ છે. આહાહાહા ! એમાં રાગનો બંધ ભાવનો સંબંધ, વિસંવાદની આપત્તિ આવે છે. આહાહાહા ! વિપરીત સંવાદ, વિપરીત કથન, વિપરીત ભાવ, આનંદથી વિપરીત દુઃખની આપત્તિ એને આવે છે. આહાહા ! અબંધ પ્રભુને બંધ એવો સંબંધ એમ, ભાવ બીજો, આહાહા ! એનાથી એને દુઃખની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ પ્રભુ પોતે ત્રિકાળી આનંદરૂપ છે, (આત્મા) ત્રિકાળી પ્રભુ અનાકુળ આનંદરૂપ છે. એમાં વિસંવાદ નામ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. દ્રવ્યને બંધ ભાવનો સંબંધ કહેવાથી દ્વૈતપણું ઉભું થયું. એકપણે એક અને બગડે બે થયું. બગડ્યું. આહાહા ! એકલો જે રહેવો જોઈએ સુખરૂપ આનંદ, અભેદ રત્નત્રયનું એનું પરિણમન જોઈએ. આહાહાહા !

ભગવાન આત્મા આનંદનો સાગર પ્રભુ એની પ્રતીતિ જ્ઞાન અને રમણતા નિર્વિકલ્પ આનંદ સહિત હોવી જોઈએ, તો તે આત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ કહેવાય. સમજાણું કાંઈ ? આહા ! પહેલું તત્ત્વનું સ્વરૂપ દ્રવ્યનું તો કીધું સમુચ્ચયે, વિભાવ સહિતનું દ્રવ્યનું સ્વરૂપ, એ છે એનાથી એનામાં, એ બીજાથી નહિં માટે એક બીજાનું ભેળસેળપણું નથી અને અનંતમાં જેટલા તત્ત્વો છે એમાં ક્યાંય એક ઊણપ, ઊણપ જરીયે આવતી નથી.

એમ કરીને વિભાવ કાર્ય પણ તેના દ્રવ્યને અને તેના ગુણને પરિપૂર્ણ સિદ્ધ કરવા, એનું છે એમ સિદ્ધ કર્યું. આહાહાહા ! આવી વાતું હવે ! પણ અહીં પ્રભુ હવે એકરૂપ વસ્તુ અબંધ સ્વરૂપી પ્રભુ, મુક્ત સ્વરૂપ પ્રભુ (આત્મા), એને બંધ ભાવનો સંબંધ કહેવો, આહાહા ! એ દુઃખરૂપ છે. વિસંવાદ વિપરીતભાવ ઊભો થાય છે. આહાહા ! અરે, જરી શાંતિથી સાંભળે, બાપુ આ કાંઈ, આ તો ઘરના તત્ત્વનું સ્વરૂપ છે એની વાત છે. આ કોઈ વ્યવહારનયે આ અને નિશ્ચયનયે આ ને, વ્યવહારનયનો વિષય તો સિદ્ધ કર્યો. એ વિષય છે, વિરૂદ્ધ કાર્ય છે એ તો સિદ્ધ તો કર્યું. આહાહાહા ! પણ હવે વસ્તુ સ્વરૂપ જે છે, એનાથી વ્યવહારનયનો- રાગનો વિષય તે વિરૂદ્ધ છે. બે નયને વિરૂદ્ધ કીધું છે ને ? આહાહા ! ગજબ વાત છે. ઓહોહો ! દિગંબર સંતોની વાણી અને એમનો ભાવ અલૌકિક છે !!

પ્રભુ શું કહે છે આ. મૂળ જૈનપણું ત્યાં રહ્યું ઊભું છે. કેમકે અહીંયા રાગને જીત્યો નથી અને રાગના સંબંધવાળો પ્રભુને (આત્માને) કહેવો, આહાહા ! એ દુઃખરૂપ છે. આહાહા ! “ ઘટ ઘટ અંતર જિન વસે ને ઘટ ઘટ અંતર જૈન, ” એ રાગની એકતા તોડીને સ્વભાવની એકતા કરે તો એને જૈન કહેવાય છે. આહાહાહા ! જૈનપણું જિન સ્વરૂપપણું જીવનું સ્વરૂપ છે. ઘટ ઘટ અંતર જિન વસે. વીતરાગ સ્વરૂપે, જે એનું સ્વરૂપ છે, સ્વભાવ છે, ત્રિકાળ છે. (જીવ) એ તો વીતરાગ સ્વરૂપ છે-એ તો એવા વીતરાગ સ્વરૂપને કાયમી અસલી સ્વભાવ સાથે નકલી રાગના સંબંધને જોડવો કે એને બંધ ભાવ છે, આહાહા ! એ વિસંવાદ છે, દુઃખ

છે, આકુળતા છે ખેદ છે. આહાહા ! આવું છે.

ભિન્ન ભિન્નપણું એકપણું સિદ્ધ થવાથી, જીવ નામના સમયને, બંધ કથાથી, કથા શબ્દ તો ભાષા વાપરી, બંધ કથા વાચક છે પણ બંધભાવ ત્યાં લેવો. (સમજવો) આહાહા ! બંધ કથાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી, એ તો ભાષા છે, ભાવબંધ થાય છે. આહાહાહા ! પ્રભુ જિન સ્વરૂપી આત્મા, અરે, એને નાનામાં નાના રાગના રજકણનો, રાગના રજકણનો, સંબંધ જણાવવો, આહાહા ! એ વિસંવાદ છે.

“ તો પછી બંધ જેનું મૂળ છે, ” બંધ જેનું મૂળ કારણ છે એવું પુદ્ગલકર્મના પ્રદેશમાં સ્થિત થવું એટલે ભાવ, બંધ જેનું મૂળ છે એવા પુદ્ગલ કર્મના પ્રદેશ એટલે મોહ ને રાગદ્વેષ, પુદ્ગલ કર્મના પ્રદેશ એટલે મોહ ને રાગદ્વેષ. આહાહા ! બંધ જેનું મૂળ છે એટલે કે મોહ મિથ્યાત્વ ને રાગદ્વેષ જેનું મૂળ છે તે જેનું મૂળ પુદ્ગલ કર્મમાં સ્થિત થવું તે જેનું મૂળ એવું પરસમયપણું છે. ” સ્વ-સમયપણું ન રહ્યું એ. આહાહા !

મોહ ને રાગ દ્વેષના સંબંધથી-તેને (જીવને) બંધભાવ થાય છે એ અબંધને બંધ ભાવના સંબંધે, આહાહા ! પરસમયપણું ઊભું થાય છે, અનાત્મપણું ઊભું થાય છે. આહાહાહા ! પહેલું તત્ત્વ સિદ્ધ કરતાં વિરૂદ્ધ ને અવિરૂદ્ધથી કહ્યું, પણ વાસ્તવિક આત્મા હવે, આહાહા ! આત્મા જેને કહીએ, એ પુણ્યપાપના ભાવ એ અણાત્મા, આહાહાહાહા ! જેમ વિરૂદ્ધ અને અવિરૂદ્ધ કાર્યમાં, કર્મના કોઈ સંબંધને કારણે નથી, એ તો એનું પોતાનું સ્વયં સિદ્ધ સ્વરૂપ છે. એ તો સાધારણ વાત કરી, હવે એમાં આત્મ તત્ત્વ જે છે. ઓલું તો પુણ્ય પાપના ભાવ સહિત વિરૂદ્ધ કાર્યથી પણ ટકી રહ્યું છે તત્ત્વ, એને બીજાની કોઈ; બીજા કારણે ઊણપ કે અધિકાઈ થઈ એમ નથી એટલું સિદ્ધ કરીને; હવે અહીંયા (અસલી) આત્મા સિદ્ધ કરવો છે. આહાહાહા ! એ આત્મામાં જે કાંઈ પુણ્ય ને પાપ, વિકલ્પો જે રાગ ઊઠે એ બંધ ભાવ અબંધભાવની સાથે દુઃખરૂપ છે, વિસંવાદ ખડો થાય છે, વિપરીત ભાવ ખડો થાય છે, એથી વિપરીત ઉપદેશ ખડો થાય છે કે જીવના રાગદ્વેષ છે. આહાહા ! સમજાણું કાંઈ ?

ગાથા ત્રીજી છે ને બહુ ઊંચી છે, આ તો આખી ભૂમિકા બાર ગાથામાં બાંધે છે. પછી તેરથી એનો વિસ્તાર કરશે. આહાહા ! પહેલું દરેક દ્રવ્યને વિભાવ સ્વભાવથી પરિણમતા છતાં, અનંત દ્રવ્યો છે એમાં કાંઈ ખામી આવતી નથી. બીજાને લઈને થતું નથી માટે ત્યાં ખામી આવતી નથી. અનંત દ્રવ્યોમાં ઓછા વત્તાપણું થતું નથી, પણ હવે અહીંયા આત્મદ્રવ્યને, પુણ્ય પાપના ભાવ સાથે, આહાહા ! તત્ત્વ-આત્મતત્ત્વને પુણ્ય, પાપના ભાવ સાથે સંબંધથી બંધભાવ ઊભો થાય છે, એની પર્યાય બુદ્ધિએ. આહાહાહાહા !

વસ્તુ જે ભગવાન આત્મા તો અનાકુળ જ્ઞાન ને અનાકુળ આનંદથી ભરેલો પ્રભુ ! એને રાગના સંબંધવાળો બંધભાવવાળો, બીજાપણાવાળો, દ્વૈતપણાવાળો, અદ્વૈત ને દ્વૈતપણાવાળો, આહાહાહા ! ભગવાન અંતરમાં અનંત ગુણસ્વરૂપ શુદ્ધ સ્વરૂપ અદ્વૈત છે, એને આ રાગનો સંબંધ છે, તે દ્વૈતપણું ઊભું થાય છે. આહાહા ! તેથી એ વિસંવાદ છે. વિપરીત સંવાદ નામ કથન પણ વિપરીત છે, અને એનો ભાવ પણ વિપરીત છે. એને રાગવાળો કહેવો જીવને, આહાહાહા ! એ સિદ્ધાંત જ વિપરીત છે. આહાહાહા ! અને રાગવાળો જાણવો એ દૈષ્ટિ જ વિપરીત છે, આવું

તત્ત્વ છે. આહાહા ! નવા માણસને તો એવું લાગે, જૂના જૈનના ક્રિયાકાંડવાળાઓ હોય, અને એવું થાય શું છે આ તે આવું ! આ તે કાંઈ જૈનની વાત છે આ ? જૈનમાં તો છ કાયની દયા પાળવી. મા હણઓ મા હણઓ સ્તુતિમાં આવે પહેલું, વ્યાખ્યાન પહેલાં મા હણો, મા હણો એમ ભગવાનનો ઉપદેશ છે. આહાહા !

પરને હણી શકતો નથી, પરને અડતો નથી, પરની દયા પાળી શકતો નથી, એ તો પરથી જુદું બતાવ્યું. હવે એના વિભાવ (ભાવ) ક્ષણિક જે ક્ષણિક છે અને ત્રિકાળી સ્વભાવ જે પવિત્ર આનંદનો નાથ પ્રભુ છે. એને એક સમયની ક્ષણિક દશા, વિકૃત દશા છે ભલે એના કાર્યમાં એની પર્યાય, પણ એ ત્રિકાળી જ્ઞાયક સ્વભાવને, એ રાગનો નાનામાં નાનો કણ, દયાનો દાનનો ભક્તિનો વ્રતનો એવા રાગના સંબંધવાળો અસંબંધી પ્રભુને સંબંધવાળો ઠરાવવો એ દુઃખરૂપ દૈષ્ટિ છે. આહાહાહા ! આ સમયસાર !! આહાહાહા !

તો પછી જે બંધનું મૂળ તો ભાવ થયો, મોહ ને રાગદ્વેષ ક્ષણિક, ત્રિકાળી સ્વભાવની સાથે એક સમયનો મોહ રાગ દ્વેષનો સંબંધ થયો, એ પરસમયપણું થયું, આહા ! એ અનાત્મપણું થયું, રાગ પોતે આત્મા નથી. આહાહાહા ! અને રાગના સંબંધવાળો એને જાણવો, એ અનાત્માપણું છે. આહાહાહા ! પરની અપેક્ષાથી થયું એમ અહીં નથી લીધું. એ થયું ત્યારે પણ પોતાથી થયું એમ કરીને (સ્વતંત્ર) સિદ્ધ કર્યું; હવે અહીંયા તો થઈ છે ક્ષણિક વિકૃત અવસ્થા, ત્રિકાળી સ્વભાવની વસ્તુ જે છે એ આત્મા, અને એ આત્માના સ્વભાવની એક સમયની ક્ષણિક વિકૃત દશા, આહાહા ! પર્યાયબુદ્ધિ છોડાવે છે. એને રાગનો, દ્વેષનો, મિથ્યાત્વનો, બંધનો, મૂળ તો એ છે. આહાહા ! તેથી ભગવાન આત્મા એકરૂપ અદ્વૈત ચૈતન્ય સ્વભાવે હોવા છતાં, બંધનું દ્વૈતપણું એને લાગૂ પડી જાય છે, એ શોભતું નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહાહા ! આવી વાત છે.

ઓલા તો આમ એવી વાત કરે કે દેશ સેવા કરો, એક બીજાને મદદ કરો, અહિંસા, બીજા જીવોની દયા પાળવી, બીજાને એકબીજાનો ઉપકાર કરવો, ' જીવાનામ્ પરસ્પર ઉપગ્રહો ' એનો અર્થ કર્યો છે સર્વાર્થસિદ્ધિ વચનિકામાં, ભઈ ! ઉપકાર શબ્દ કલ્હો છે ને ? કે એ ઉપકાર છે એ નિમિત્ત છે એ અર્થ કર્યો છે, નિમિત્ત કાંઈ કરતું નથી. સર્વાર્થસિદ્ધિ વચનિકામાં.. અર્થ કર્યો છે જયચંદ પંડિતે. આહાહાહાહા !

એક બીજાને કોઈ ઉપકાર કરે છે એવા અર્થમાં નથી એ ઉપકાર (શબ્દ) જેમ ગતિ કરતા ધર્માસ્તિકાયનો ઉપકાર છે એટલે શું ? સહાયક છે એટલે શું ? કે અહીંયા કાર્યકાળે તે ચીજ સામે છે એટલું. એ કાર્ય એનાથી થાય છે, અને એ વિકાર પરમાં થાય છે એમેય નહીં, પરથી થાય છે એમેય નહીં, એની પર્યાયમાં ત્રિકાળી સ્વભાવનો વાસ્તવિક તત્ત્વ જે ત્રિકાળી છે એમાં એક ક્ષણિક પર્યાયના રાગનો સંબંધ કહેવો, આહાહાહાહા ! એ વિસંવાદ છે, દુઃખરૂપ છે. આહાહાહા ! ધન્ય ભાગ્ય. આહાહા !

તેનાથી ઉત્પન્ન થતું પરસમય સ્વસમયરૂપ બેપણું થઈ ગયું. સ્વસમય એમાં રાગનો સંબંધ એ પરસમય. આહાહા ! સ્વરૂપ પોતે છે, એ રીતે તેમાં ઠરે, એ તો સ્વસમયપણું છે. એ તો એકપણું થયું, પોતે એક છે તેમાં સ્વસમયપણે ઠરે છે, તે એકપણે ઠરે છે. એમાં બીજાનો સંબંધ છે નહીં. આહાહાહા ! ઓહોહો ! અરેરે ક્યાં જશું ભાઈ, તારે કરવું છે, તારે તારું કરવું છે

કે શું કરવું છે ભાઈ ? આહા ! અહીં કહે છે એકપણું તે સ્વસમય છે, એટલે દ્રવ્ય છે એ સ્વસમય છે. પણ દ્રવ્યની કબૂલાત કરે તેને સ્વસમય કહેવામાં આવે છે. આહાહાહા ! વસ્તુ તો વસ્તુ છે. એ તો ત્રિકાળી સમય સ્વરૂપ જ છે. પણ એને સ્વસમયપણું અને આત્મા આવો પવિત્ર શુદ્ધ ધ્રુવ છે એમ ક્યારે એને કહેવાય કે એની દૈષ્ટિમાં પરિણમન અભેદનું થાય, ત્યારે એને સ્વસમય થયો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહાહા ! (એની વિશેષ વ્યાખ્યા આવશે હવે.....)

* * *

પ્રવચન નં. ૧૫ ગાથા - ૩ તા. ૨૩-૬-૭૮ શુક્રવાર તા. જેઠ વદ-૩ સં. ૨૫૦૪

છેલ્લું એમ કહ્યું કે આ આત્મા છે એનો મૂળ કાયમી અસલી સ્વભાવ-શુદ્ધ અતીન્દ્રિય આનંદ ને જ્ઞાન. એ પોતાના સ્વભાવને છોડીને રાગ દ્વેષ પુણ્ય-પાપ ને મોહ એમાં જાય, એમાં ઠરે, એમાં રહે તો એ અણાત્મા છે. આત્માપણું ન રહ્યું, ત્યાં આવ્યું ને ?

એવું પરસમયપણું, એ તો પરસમય છે. આહાહા ! શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ અનાકુળ આનંદસ્વરૂપ એ રાગમાં રહે, ચાહે તો દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિનો રાગ હોય, પણ રાગમાં રહે, પરિણમે તો તે અણાત્મા છે. એ પરસમયપણું છે.

“ તેનાથી ઉત્પન્ન થતું પરસમય, સ્વસમયપણું દ્વિવિધપણું એ જીવ નામના સમયને ક્યાંથી હોય ? ” આ બેપણું કેમ હોય ! પોતે ચૈતન્ય સ્વરૂપ એની પોતાની અંદર શ્રદ્ધા, ચૈતન્યની નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધા, એનું જ્ઞાન ને એની રમણતા એનું નામ અહીંયા સ્વસમય, આત્મા અને ધર્માત્મા એને કહેવામાં આવે છે. આહા !

“ માટે સમયનું એકપણું હોવું જ સિદ્ધ થાય છે. ” સ્વરૂપ જે છે એ પોતાના સ્વરૂપને છોડી અને પુણ્ય ને પાપનાં ભાવ એ મારા એમ માનીને ત્યાં રહે તો મિથ્યાદૈષ્ટિ પરસમય છે. એકપણામાં એ દ્વિવિધપણું ઊભું થયું, એ અશોભા છે, અશોભનીય છે એ ચૈતન્યની શોભા નથી. આવું છે. અહીંયા તો અત્યારે દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિ પૂજા આદિ કરે એને એ ધર્મી માને ને ધર્મ માને ! અહીં કહે છે કે એ ભાવમાં આત્મા રહે એને અમે અણાત્મા કહીએ છીએ. પરસમય કહીએ છીએ. હવે આ બધો મેળ શી રીતે કરવો. આહાહા !

ભાવાર્થ:- “ નિશ્ચયથી ” ખરેખર “ સર્વ પદાર્થ પોત પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત રહ્યે જ શોભા પામે છે. પરંતુ જીવ નામના પદાર્થની અનાદિ કાળથી પુદ્ગલ કર્મ સાથે નિમિત્તરૂપ બંધ-અવસ્થા છે. ” સંયોગરૂપી બંધ અવસ્થા છે. તે બંધ અવસ્થાથી આ જીવમાં વિસંવાદ ખડો થાય છે. વાસ્તવિક તત્ત્વ એ રહેતું નથી. આહાહા ! પુણ્ય ને પાપના ભાવ, એ મારા એમ કરીને પરિણમે છે એ વિસંવાદ મિથ્યાદૈષ્ટિ છે. આહા ! આવી વાત ઝીણી બહુ !!

સમ્યગ્દર્શન માટે તો એ પુણ્ય પાપના વિકલ્પો ને રાગ, એનાથી ભિન્ન ચૈતન્ય સ્વરૂપ તેની સન્મુખમાં તેનો આશ્રય લઈને જે દર્શન જ્ઞાન થાય. એને અહીંયા સ્વસમય આત્મા-ધર્માત્મા કહે છે, આમ છે.

‘ બંધ અવસ્થાથી આ જીવમાં વિસંવાદ ખડો થાય છે. ’ અબંધ સ્વરૂપ પ્રભુ, મુક્ત સ્વરૂપ

છે તેમાં એને રાગના વિકલ્પ સાથે સંબંધ, એવો જે બંધ, સંબંધ એવો જે બંધ, આહાહા ! એનાથી વિસંવાદ ખડો થાય છે. વિખવાદ ઊભો થાય છે, દુઃખ ઊભું થાય છે. આહાહા !

“ તેથી તે શોભા પામતો નથી ” કોણ ? જીવ. ભગવાન આત્મા તો પવિત્રતાનો પિંડ છે ઈ, એમાં પુણ્ય-પાપના ભાવ ને મિથ્યાત્વભાવ એ અપવિત્ર છે. પવિત્ર વસ્તુ અપવિત્રપણે પરિણમે એ અશોભા છે. એ એની શોભા નથી. આહાહા ! પવિત્ર જે વસ્તુ અંદર જિન સ્વરૂપી એ પવિત્રપણે, વીતરાગપણે, અકષાયભાવપણે વસ્તુ છે. એ રીતે અકષાયભાવપણે થાય, તો એની શોભા છે. આવું ઝીણું છે. લોકોને ક્યાંય બિચારા અથડાઈને જિંદગી વઈ જાય છે. આહાહા !

તેથી તે શોભા પામતો નથી આત્મા, એકપણે જે પવિત્ર શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એ દ્વિવિધ નામ બીજી રીતે જે રાગાદિ છે એમાં પરિણમે અને એમાં રહે એ અશોભા છે, એ મિથ્યાત્વભાવ છે. એ દુઃખરૂપ દશાને, ચોરાશીના ભાવને ઉત્પન્ન કરનારો એ ભાવ છે. આહાહા ! ઝીણું બહુ ભઈ !

“ માટે વાસ્તવિક રીતે વિચારવામાં આવે, ” ખરેખર સત્યના સ્વરૂપને, ચૈતન્યનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે, ત્રિકાળી છે તેને જો વિચારવામાં આવે “ તો એકપણું જ સુંદર છે ” એ શુદ્ધપણામાં દૈષ્ટિ જ્ઞાન ને રમે એ જ શોભા છે. આહાહા ! સુંદર વસ્તુ છે એ સુંદરપણે પરિણમે તો એ શોભા છે. એ સુંદર વસ્તુ છે (રાગરૂપે પરિણમે) એ તો વિરૂદ્ધ છે. આહાહા ! એકપણું સુંદર છે, એટલે કે રાગના વિકલ્પ વિના એનું સ્વરૂપ નિર્વિકલ્પ રાગ વિનાનું છે. એવા સ્વરૂપની શ્રદ્ધા જ્ઞાન ને રમણતા અંતરની એ એકપણું શોભે છે. ‘ દ્વિવિધપણું ’ એને ઉપાધિભાવ નિમિત્તથી એ એને શોભાપણું પામતું નથી. ત્રીજી ગાથામાં ઘણું કહ્યું છે ! ત્રીજી ગાથામાં તો ઘણું કહ્યું છે. એક રજકણ બીજા રજકણને અડે નહીં. આ શું કહે છે !!

અહીં તો કહે કર્મના ઉદયને લઈને જીવને વિકાર થાય. તો અહીં કહે છે કર્મનો ઉદય તો જડની અવસ્થા છે અને રાગ-વિકાર થાય એ તો ચૈતન્યની વિકૃત અવસ્થા, પરસમયપણું છે. આહાહા ! અને એ પણ જીવ પોતે કરે છે ત્યારે થાય છે, કર્મને લઈને નહીં. કેમકે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને જ્યાં અડતું નથી તો એના દ્રવ્યથી એમાં થયું એ વાત બિલકુલ જુડી છે. આહાહા ! આકરું કામ બહુ. (ગળે ઊતારવું) એ ત્રીજી ગાથા થઈ હવે ચોથી.

ચલો સખી વહાં જઈએ, જહાં અપના નહિ
કોઈ, શરીર ભખે જનાવરા, મુવા રોવે ન કોઈ, આહાહા !
સંગથી ચાલ્યો જા ! સંગમાં રોકાવા જેવું નથી.
ગિરિગુફામાં એકલો ચાલ્યો જા ! આ મારગ એકલાનો
છે. સ્વભાવના સંગમાં પડ્યો એને શાસ્ત્રસંગ પણ
ગોઠતો નથી. આહાહા ! અંદરની વાતો બહુ ઝીણી છે
ભાઈ ! શું કહીએ. ૪૩૩.

(પરમાગમસારમાંથી)